

NODIRA LIRIKASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Halimova Dilnoza

Buxoro davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: maqolada Qo‘qon xonigida yashagan, sohibdevon shoira Nodirabegimning hayot yo‘li hamda ijodiy faoliyati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Nodirabegim, zullisonayn, devon, g‘azal, ruboiy, muhabbat, hijron, sog‘inch.

Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Lutfiy, Ogahiy, Muqimiy va ko‘plab shoirlarning g‘azallarini va asarlarini sevib mutolaa qilamiz va bu asarlar o‘zbek mumtoz adabiyotimizning dur-u gavharlaridir. Ammo biz shu bilan birga o‘zining qalb torlarini chertuvchi g‘azallari bilan ko‘plab she‘rxonlarning qalbidan joy olgan shoirlarimiz ham tilga olishimiz lozim. Bunday shoirlarimiz qatoriga Mohlaroyim Nodira, Anbar Otin, Jahon otin Uvaysiy, Dilshodi Barnolarni va boshqa ko‘plab shoirlarimizni kiritishimiz mumkin.

Nodirabegim – Qo‘qon adabiy muhitining yirik namoyondalaridan biri. Nodiraning otasi Rahmonqulibiy Qo‘qon xoni Norbo‘tabiy hukmronligi davrida Andijon hokimi bo‘lgan. Norbo‘tabiy o‘limidan so‘ng uning katta o‘g‘li Olimxon va uning vafotidan so‘ng Amir Umarxon taxtni egallaydi. Umarxon Nodiraga uylanib, uni Qo‘qonga olib ketadi. Nodira nafaqat husnda, balki aql-idrokda, adabiyotga cheksiz muhabbatda, ilm-fanga maylda ham tengsiz edi. U ko‘proq Navoiy, Jomiy, Fuzuliy va Bedil asarlarini mutoalaa qilardi. Uning turmush o‘rtog‘i Amir Umarxon ham Amiriy taxallusi bilan ijod qilgan. Mohlaroyim, birinchi navbatda, Amiriydan va saroy shoirlaridan adabiyot va she‘r mashq qilish haqida maslahatlar olardi. Natijada, juda qisqa muddatda shoira maqomiga yetib, hammaga manzur asarlar yarata boshladi. Nodirabegim zullisonayn shoiradir. U nafaqat o‘zbek tili, balki fors-tojik tilida ham ijod qilgan. Shoira o‘sha davrda xalq orasida “Nodirayi davron” nomi bilan shuhrat qozongan. U “Komila”, “Maknuna” kabi taxalluslari bilan ham asarlar yaratgan.

Nodira 30 yoshida beva qoladi va o‘g‘li Madalixon 14 yoshda bo‘lganligi sababli saroy ishlarini o‘z zimmasiga olishga majbur bo‘ladi. Shoira Qo‘qonda ko‘plab madrasalar, karvonsaroy va saroylar bino qilgan. Shoiraning ayanchli tarzda qatl etilgan.

Shoiraning ijodiy faoliyati juda nafis yozilgan g‘azallardan iborat. Shoira adabiy merosi ham son jihatdan, ham o‘zining salmog‘i, mazmuni va nafosati jihatdan mumtoz she‘riyatimizda juda muhim o‘rin tutadi. Nodiradan bizgacha 2 ta devon qolgan. Nisbatan to‘la hisoblangan turkiy devonida 189 ta g‘azali mavjud.

Forsiy she‘rlari “Devoni Maknuna” da jamlangan. Komilaning 10000 misraga yaqin asari yetib kelgan. Uning “Nodira-Komila” devonida 253 ta turkiy g‘azallar, 1 ta

qasida, 1 ta tajri'band, 1 ta takribband, Navoiy g'azaliga muxammasi, 1 ta musaddas, 2ta musammat, 1ta firoqnoma va 5 ta muxammas o'rin olgan . Devondagi g'azallarining asosiy mavzusi sog'inch, firoq, yorga bo'lgan muhabbatdir. G'azallarida asosan Alohga bo'lgan sevgi hamda ma'shuqaning oshiqqa bo'lgan muhabbati tarannum etiladi.

Nodira turli janrlardan, so'z o'yinlaridan va talmehlardan foydalangan. Navoiy ijodida oshiqning o'z yoriga Layli va Majnun, Farhod va Shirin, Yusuf va Zulayho kabi talmehlarini shoira ijodida ham uchratamiz:

Osha Layli malohat nozanini mohruksorim,

Meni Majnun kabi sargashtayi dashti balo qildi.(2,148-g'azal,202-varaq)

Iqtibos keltirilgan bayt Nodiraning "Nodira-Komila" devonidagi "Fig'onkim, yor ishq sabri ko'nglumdin judo qildi" radifli g'azali sanaladi. Baytda malohatli, oy yuzli, go'zal yorim hajrida meni Majnun kabi dashtlarda sargashtayi sarson qilganligi bayon etiladi.

Navoiy baytida esa:

Demangiz Shirin-u Layli oncha bor husn ichrakim,

Xo'blikda ul sanam avvalarig'a o'xshamas. (4,125-varaq)

Ushbu bayt Alisher Navoiyning "Navodir ul-shabob" devonidagi "Ko'nglum ichra dardu g'am avvalarig'a o'xshamas" radifli g'azalida keltirilgan. Hazrat Navoiy ma'shuqani Shirin-u Laylidek husn ichra go'zal demanglar, u yor shunchallik go'zalki, hech biriga o'xshamaydi deb ta'riflaydilar.

Nodira muhabbat haqida so'z yuritar ekan, an'anaviy takrorlanib kelgan tashbehlardan qochib, o'ziga xos, yangi tasvirlash vositalaridan foydalangan. Masalan:

Nodira , jomi muhabbatni labolab ichibon,

Mastliq birla qilay ishq namozini ado. (5,88-varaq)

Muhabbat mayidan sarxush bo'lib, ishq namozini ado etmoq o'zbek she'riyatida faqat Nodiraga mansub ixtirodir. Shoira muhabbatni komil insonning nishonasi sifatida ko'rgan va usiz insonni inson qatorida sanamagan. Shu mazmundagi misralarni Nodiraning yana bir she'rida ham kuzatishimiz mumkin:

Muhabbatsiz kishi odam emasdur,

Gar odamsan, muhabbat ixtiyor et .(5,88-varaq)

Nodira hayotining so'nggi yigirma yilini umr yo'ldoshidan ayro tarzda o'tkazdi. Uning asarlarlarida sog'inch va hijron mavzulari yetakchi o'ringa chiqdi. Shoiraning ayriliq va hijron mavzusidagi maxsus asari "Firoqnoma"dir. Ushbu asar muashshar janrida bitilgan, ya'ni har bandi o'n misradan iborat bo'lgan shaklda yozilgan. O'n banddan, ya'ni yuz misradan iborat bu asarning har bandi:

Hech kim, Yo Rab , jahonda yoridan ayrilmasun,

Jondin ortuq, mehribon dildoridin ayrilmasun .

misrasi bilan tugallagan. Bundan tashqari, Nodira ijodida ruboiy janri ham o'rin egallagan. Nodira devoning debochasida 2 ta ruboiy mavjud.

Masalan:

Alvon g`azal yig`ildi devon o`ldi.

Devon demakim, rashki guliston o`ldi.

Hijronda so`zlarim parishon erdi,

Har kim o`qidi , tabi parishon o`ldi.(3, 53-varaq)

Ushbu ruboiy a-a-b-a tarzida qofiyalangan bo`lib, xosiy ruboiydir. Qofiyadosh so`zlar “devon”, “guliston”, “parishon”. “N” tovushi raviy bo`lib kelgan. “O`ldi” so`zi radif. Shoir a g`azallarini alvon rangga qiyoslaydi, alvon – qizil rang degani.

Biz shoir a Nodirani fozila, olima , fidokor va haqiqiy adabiyot shaydosi, o`z asarlarini bilan adabiyot ixlosmandlari qalbidan chuqur o`rin olgan salohiyatli shoir a sifatida xotir laymiz. Uning g`azallaridagi o`ziga xos jilo, tug`yon, his-hayajon va muhabbat har bir insonning ko`nglida o`zgacha bir tuyg`ular ummonini yaratmasdan qo`ymaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kuzikulov I. Qo`qon xonligi tarixi. Namangan nashriyoti .2014.
2. Qodirova M. Nodira.Devon. Toshkent: O`z.SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1963.11-bet.
3. “Nodira-Komila” devoni. Toshkent. 2001.
4. Alisher Navoiy “Navodir ul-shabob”.
- 5.To`xtasin Jalolov O`zbek shoiralari I kitob (Nodira)-Toshkent:G`afur Gulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti,1980.-B.88